

ОБРАДА НАСТАВНЕ ЈЕДИНИЦЕ ИНСТРУМЕНТАЛ У VIII РАЗРЕДУ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Рад на граматичици, односно, поукама о језику, представља још увијек методски недовољно обрађено подручје. Програм истиче „да поуке о језику од почетка па до краја школовања у основној школи, треба заснивати на језичком осјећају и посматрањима ученика и водити их, постепено, ка усвајању књижевног језика. Зато ће само говорна ситуација и прикладан текст бити полазна тачка и исходиште свих запажања о језику, једном ријечју, учења и усвајања његових законитости.“

Због страха да им се не приговори да у обради наставних јединица из поука о језику „граматизирају“, многи наставници избјегавају обраду граматике и сав рад усредсреде на интерпретацију књижевног текста, а градиво о језику је у другом плану. Када ученици пређу у школе другог ступња, професори тих школа с правом констатују да неки ученици не знају понекад ни врсте ријечи.

Један дио тог градива из поука о језику је и синтакса падежа, о којој је истина написано много, али захтјеви шта се треба обрадити нису прецизирани. Истина у Програму за V разред у Објашњењу каже се да у обради треба почети од основних значења појединих падежа, а у VIII разреду „полазећи од основних значења, приликом изучавања осталих значења — нарочиту пажњу посветити отклањању језичких неправилности у говору ученика... Све ово више у циљу подизања културе израза него стицања неког формалног знања о значењима падежа, систематског упознавања свих значења појединих падежа, синтаксе падежа у цјелини.“

Шта, дакле, и како треба обрадити из градива синтаксе падежа? Већ и само објашњење дато из програма доводи у забуну наставника. Треба ли обухватити значење или службу у реченици и колико проширити „остала значења“ у VIII разреду?

Припремајући се за обраду ове наставне јединице у VIII разреду основне школе, одлучила сам се да на основу ученичког предзнања падежног значења, обухватим и други критериј подјеле — службу инструментала у реченици. Програм је поред основног значења (оруђе, средство и друштво) предвидио и друга значења (мјеста, времена и начина), а ученик за VIII разред др Јован Вуковић и Милан Шипка и „нека друга значења инструментала“. Придржавајући се Програма, уз предвиђена значења, обрадила сам и службу у реченици онако како је то програмом предвиђено.

Пошто се не може наћи одговарајући књижевни текст који би био засићен примјерима инструментала, одабрала сам да из говорне ситуације створим одређене примјере.

Ученици VIII-ог разреда дискутују често о свом будућем позиву, о школи коју ће одабрати. Та њихова преокупација је нарочито наглашена баш у овом разреду. Зато сам одабрала да разговор о будућем позиву буде полазна тачка за говорну ситуацију. Поставила сам им одмах на почетку провокативно питање: Шта желе постати? Који су позив одабрали? Затим је сlijедио разговор о томе зашто им се тај позив свиђа, шта знају о том позиву, који је алат потребан за обављање тог посла итд. Показала сам им фотографије из албума Рудник и жељезара Вареш. Разговарали смо о томе шта раде људи на тим радним мјестима. Којим се алатом служе? С ким сарађују? Из тог разговора формулисане су сљедеће реченице, које смо забиљежили на школској плочи:

Рудар копа бушилицом.

Руда се одвози вагонима.

Конструктор црта шестаром.

Пословођа је у друштву с ученицима.

На основу тих реченица обновили смо раније обрађено градиво о основним значењима инструментала. Која ријеч у првој реченици означава радњу која се врши? Какву службу у реченици та ријеч има? Ко врши радњу? Чиме се радња врши? На другом дијелу плоче записујемо: бушилицом.

Какво значење има ријеч бушилицом (оруђе којим се врши радња). Записујемо: значење - оруђе. Којој ријечи је додата ријеч „бушилицом“ у реченици? „То је глаголски додатак, даљи објекат“, одговориће ученици. Записујемо даље: служба — даљи објекат. Које питање ћемо поставити да бисмо добили облик „бушилицом“. Записујемо: питање — чиме? На исти начин анализирамо и друге реченице. На основу тог на табли имамо исписану табелу:

облик:	значење:	служба:	питање:
бушилицом	<i>оруђе</i>	<i>даљи објекат</i>	<i>чиме</i>
шестаром	<i>оруђе</i>	<i>даљи објекат</i>	<i>чиме</i>
вагонима	<i>средство</i>	<i>даљи објекат</i>	<i>чиме</i>
са ученицима	<i>друштво</i>	<i>даљи објекат</i>	<i>с ким</i>

Тад постављам захтјев ученицима: Ви сте то раније учили па ми можете одговорити — Који смо падежни облик употребили да исказемо значење средства, оруђа којим се радња врши? Ученици ће одговорити: инструменталом. То записујемо изнад текста: облик инструментал. Пословођа је у друштву са ученицима. Шта нам у овој реченици означава инструментал (друштво). Која су, дакле основна значења инструментала? Забиљежите то у своје свеске! Ученици сами формулишу реченицу и записују у свеске. Уз ово што већ раније знате додајте и ово: инструментал друштва назива се социјатив. То записујем на плочи црвеном кредом, а ученици записују у свеске и тим се термином даље служе.

Да бих провјерила да ли су правилно записали у свеске, тражим да један ученик прочита шта је написао.

Ово сте досад научили у V разреду, а пошто сте сада VIII разред треба да знате и више. Сад ћете научити још нека значења инструментала и њихову службу у реченици.

Затим постављам питање: О којим сте занимањима данас слушали? Шта се пред нама налази на плочи? Пред нама се налазе фотографије. (Реченице записујемо на плочи).

Да ли сте и раније размишљали о будућем позиву? Како бисмо то могли да исказемо да је то трајало дуже времена, више дана, мјесеци? Ученици веома брзо одабирају израз „данима, мјесецима“. Записујемо на плочи: Данима смо размишљали о будућем позиву. Хоће ли вам бити жао кад се будете растајали на крају школске године? Зашто? Како сте живјели ових осам година? Долазимо до стилизације реченице: Живјели смо једном душом. И ову реченицу записујемо. Кога ћеш се радо сјећати? Ако нећеш да кажеш име, покушај да то кажеш истичући једну особину те особе. Формулисаћемо реченицу: Дјевојчице с плавом косом радо ћу се сјећати.

На основу тих реченица веома лако и брзо ученици самостално изводе значења и службу инструментала и наша се табела допуњује:

облик:	значење:	служба:	питање:
пред нама	мјесто	прилошка одредба	гдје?
данима	вријеме	прилошка одредба	када?
једном душом	начин	прилошка одредба	како?
с плавом косом	особина	атрибут	каква?

Затим утврђујемо која су основна значења инструментала и коју службу у реченици имају. Каква се питања постављају. Бољи ученици одмах уочавају да су то падешка питања док у значењима времена, мјеста и начина постављамо прилошка питања. Уочавамо да инструментал „с плавом косом“ стоји уз именицу „дјевојчица“ и да има атрибутску службу.

Како ћемо одредити да ли је нека именица у инструменталу? „Према значењу“, казаће једни ученици, „према служби“ додаће сигурно неки. Ево једног примјера: Сваке недјеље идемо на излет. „Сваке недјеље“ исказује вријеме, али ће ученици открити да није употребљен инструментал. Ако бисмо исказали обликом „недјељом“ тада би то био

инструментал. Значи то је значење времена, али није облик инструментала. Зато предлажем да размотримо облике које смо имали у претходним реченицама:

бушилицом	бушилицама
вагоном	вагонима
са учеником	са ученицима
са цртачем	са цртачима

Раније сте учили о творби ријечи. Која је основа, а које је наставак за облик? Утврђујемо: основа: бушилиц итд. и наставак за облик инструментала:

ОМ	АМА
ЕМ	ИМА

Како ћемо дакле утврдити облик инструментала? Да ли ће нам то бити сигурно? Ево примјера: Припремамо поклон другарицама. Облик? Наставци за облик показују да би то могао бити инструментал. Значење? Намјене. Дакле није значење инструментала него датива. Ученици на тај начин уче да размишљају о облику, значењу и служби у реченици, односно о односима ријечи у реченици.

На крају часа ученици добијају петминутни тест да бих могла утврдити колико је ученика усвојило одређено градиво; Тест гласи: Именице у загради ставите у инструментал. Утврдите значење и службу употребљених инструментала.

(Извјештај) ученика који прегледа домаће задатке, наш наставник је био веома задовољан. Затим је почео (црвена оловка) подвлачити грешке. За то вријеме Мића је разговарао (Војкан) и зарезивао оловку (жилет). Наставник их опомену и (разред) завлада тишина. (Тих глас) опоменути ученици се извинише. Утом Љиља машући (глава) гурну (рука) мастило и тако (своја непажња) замрља домаћу свеску. Сузе су лиле (поток), (лице) јој се разли руменило. Она збуњено (брзи кораци) изађе напоље. Чим се звук звона разлеже (пространи ходници) појурише ученици.

Домаћи задатак ученика је био да прате чиме ће се они и њихови укућани служити током једног пријеподнева и да то искажу реченицама у којима ће употребити инструментал. Да обрате пажњу на вријеме, мјесто, начин вршења глаголске радње те на оруђе, средство и друштво.

Како се из самог начина рада може видјети, приликом обраде ове наставне јединице придржавала сам се захтјева програма и уџбеника предвиђеног за ученике. Нисам се упуштала у тумачења друкчијих гледања на службу инструментала средства и друштва који се јављају у стручној литератури. Сматрам да Програм и уџбеник одређују шта треба обрадити у школи, а да остала гледања и ставове о којима се још дискутује у науци не треба презентирати ученицима основне школе па макар их и сам наставник усвајао.

АЛЕКСАНДРА МАНДИЋ